

УДК 343.415:342.842(477)

Т. С. Батраченко, кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінально-правових дисциплін
Університету митної справи та фінансів

**ОСОБЛИВОСТІ КВАЛІФІКАЦІЇ ЗЛОЧИНІВ,
ПЕРЕДБАЧЕНИХ ст. 315 КК УКРАЇНИ,
ВЧИНЕНИХ ІЗ ВИКОРИСТАННЯМ МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ**

Присвячено розгляду проблем, пов'язаних із кваліфікацією схиляння до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, а також одурманюючих речовин через мережу Інтернет.

Ключові слова: наркотичні засоби; кваліфікація; мережа Інтернет; психотропні та одурманюючі речовини.

Article is devoted address the problems associated with the qualifications worship of for consumption of narcotic drugs, of psychotropic substances or their analogues, and intoxicants substances via the Internet.

Key words: drugs; qualification; Internet; psychotropic and intoxicants substances.

Постановка проблеми. Сучасний період становлення України як правової держави характеризується загальним загостренням криміногенної ситуації, зростанням злочинності, в тому числі пов'язаної з незаконним наркообігом.

Тільки за 2014 р. в Україні було розкрито понад 57 тис. злочинів, що на 24,6 % перевищує показники 2011 р. Середньорічний приріст зареєстрованих злочинів у сфері незаконного наркообігу становить приблизно 6,6 %. Частка злочинів у сфері незаконного наркообігу у структурі всієї злочинності в Україні становить у середньому 10,8 %. Питома вага осіб, які скоїли злочини у сфері незаконного наркообігу, досягла 12,4 % від загальної кількості осіб, які скоїли злочини [1].

Крім того, за даними Українського науково-дослідного інституту соціальної і судової психіатрії та наркології, за останні три роки в державі відзначається щорічний приріст споживачів наркотичних засобів, котрі перебувають на медичному обліку. За оцінками експертів, притаманна немедичному споживанню наркотиків латентність вказує на значно більшу кількість. Результати соціологічних досліджень свідчать про те, що реальна кількість споживачів наркотиків в Україні перевищує офіційну в 8–10 разів. За даними всеукраїнського моніторингу, загальна кількість осіб, які незаконно споживають наркотики, становить 3–5 млн. Багато хто з них перетворюються на безповоротно втрачених для суспільства інвалідів [2].

Як свідчить практика, в мережі Інтернет розміщена незаконна інформація, що формує попит на наркотики, сприяє поширенню наркотичної субкультури серед населення країни. Так, в Україні за останні роки відбувається стрімке зростання кількості користувачів мережею Інтернет. За даними фонду "Громадська думка", кількість користувачів мережі в 2013–2014 рр. становила 29 400 000 осіб, що на 3 млн більше, ніж у попередньому році [3]. Таким чином, широке використання в сучасному житті комп'ютерних технологій

© Т. С. Батраченко, 2015

та телекомунікаційних систем, створення на їх основі глобальних комп'ютерних мереж, що стали звичною частиною суспільних відносин у всіх сферах життєдіяльності, призвели до того, що "кіберпростір" почали активно використовувати для вчинення злочинів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню питання протидії поширенню злочинів, передбачених ст. 315 КК України, вчинених з використанням мережі Інтернет, присвятили свої праці Л. М. Анісімов, Е. А. Бабаян, А. О. Габіані, С. П. Гарницький, Е. Г. Гасанов, В. О. Глушков, О. М. Джужа, С. П. Дідківська, О. В. Козаченко, О. М. Костенко, Н. Ф. Кузнецова, І. П. Лановенко, М. С. Хруппа та інші вчені. Однак питання поширення злочинів, передбачених ст. 315 Кримінального кодексу України (КК України), через мережу Інтернет достатньою мірою не було висвітлено в науковій літературі.

Мета статті – юридичний аналіз проблем кваліфікації схиляння до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, передбаченого ст. 315 КК України, а також формулювання на цій підставі пропозицій щодо вдосконалення чинного кримінального законодавства в означеній сфері.

Виклад основного матеріалу. У КК України відповідальність за схиляння до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів передбачена ст. 315. Таке схиляння є різновидом поширення наркоманії, отже посилює суспільну небезпечність цього злочину. З об'єктивного боку, злочин полягає у схилянні, тобто насильницькій дії, або в будь-якій умисній ненасильницькій дії, спрямованій на збудження в іншої особи бажання вжити ці засоби або речовини хоча б один раз (пропозиції, умовляння, поради, переконування тощо). Відповідальність за даний злочин настає незалежно від наслідків схиляння, тобто від того, вжила інша особа наркотичний засіб, психотропну речовину або їх аналог чи відмовилася це зробити. Кваліфікуючими ознаками є: а) схиляння неповнолітнього до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів (ч. 2 ст. 315 КК України); б) вчинення дій особою, яка раніше скоїла один зі злочинів, передбачених ст. 307, 308, 310, 314 і 317 КК України. Вчинення хоча б однієї дії, зазначеної в диспозиції ч. 1, 2 ст. 315 КК України, за допомогою мережі Інтернет слід кваліфікувати за названою нормою.

Схиляння до вживання наркотичних засобів було криміналізоване Указом Президії ВРУ РСР від 17.06.1974 р. № 2718-VIII [4]. У ст. 315 КК України предмет було розширено й доповнено психотропними речовинами або їх аналогами.

Отже, обов'язковою ознакою складу злочину, що розглядається, є наявність *предметів*, що становлять підвищену небезпеку для здоров'я людей. Такими предметами є: наркотичні засоби; психотропні речовини; аналоги наркотичних засобів та психотропних речовин.

Поняття та ознаки названих предметів визначаються в Законі України "Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори" в редакції від 22 грудня 2006 р. (ВВРУ. – 2007. – № 10. – Ст. 89) з подальшими змінами. При цьому всі ці предмети (крім аналогів) передбачені Переліком наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів (далі – Перелік), який складено відповідно до законодавства і міжнародних зобов'язань України й затверджено Постановою КМУ від 6 травня 2000 р. № 770 (ОВУ. – 2000. – № 19. – Ст. 789) з подальшими змінами. Перелік складається з чотирьох таблиць (Таблиці I, II, III і IV), кожна з яких включає Список № 1 і Список № 2, а Таблиця I – ще й Список № 3. Ці списки містять перелік наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, обіг яких в Україні або взагалі заборонено (наприклад, Списки № 1 і 2 Таблиці I), або обмежено, але щодо якого встановлюються заходи контролю різного ступеня суворості.

Наркотичні засоби – речовини природні чи синтетичні, препарати, рослини, включені до Переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів. Наркотичні засоби природного походження – похідні різних сортів конопель (анаша, марихуана, гашиш тощо), опійні препарати, кокаїн; синтетичні наркотики – це наркотики, синтезовані в хімічних лабораторіях (часто кустарних) з різних хімічних речовин (наприклад, перветин, метадон, фентаніл, фенамін, мелоквалон тощо).

Психотропні речовини – це речовини природні чи синтетичні, препарати, природні матеріали, включені до Переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів. Вони здатні викликати стан залежності та депресивно або стимулівно впливати на центральну нервову систему або викликати порушення сприйняття, емоцій, мислення чи поведінки і становлять небезпеку для здоров'я населення у разі зловживання ними. До психотропних речовин належать мескалін, амфетамін, барбітал, діазепам, феназепам, ЛСД тощо.

Аналоги наркотичних засобів і психотропних речовин – заборонені для обігу на території України речовини синтетичні чи природні – не включені до Переліку, хімічна структура та властивості яких подібні до хімічної структури та властивостей наркотичних засобів і психотропних речовин, психоактивну дію яких вони відтворюють.

Зазвичай виготовлення наркотиків-аналогів можливо під час створення нового фармацевтичного препарату, в ході якого визначається і вивчається низка речовин, що мають порівнянні властивості, але дещо відрізняються своєю молекулярною структурою.

Назви (міжнародні незареєстровані і хімічні) особливо небезпечних наркотичних засобів і психотропних речовин подано відповідно у списках № 1 і 2 Таблиці I зазначеного Переліку. Так, до особливо небезпечних наркотичних засобів зараховано, наприклад, героїн, кокаїновий куш, кокаліст, макова соломка (концентрат із макової соломки), меткатинон (ефедрон), опій. Своєю чергою, особливо небезпечними психотропними речовинами визнано, наприклад, катинон, ЛСД, ЛСД-25, парагексил, МДМА (3, 4-метилендіоксиметамфетамін) тощо.

Оскільки для встановлення виду, назви і властивостей наркотичного засобу, психотропної речовини, аналога такого засобу, речовини або прекурсору, їх походження, способу виготовлення чи переробки, а також належності наркотиковмісних рослин необхідні спеціальні знання, у справах даної категорії обов'язково має бути висновок експерта з цих питань [5, п. 1].

Отже, предметом злочинного посягання, передбаченого ст. 315 КК України, вчиненого через мережу Інтернет, є власне наркотичні засоби або психотропні речовини, на відміну від ст. 324 КК України, де виділяються тільки одурманюючі речовини. Наявні редакції ст. 324 та 315 КК України не тільки суперечать одна одній, але й, головним чином, не відповідають актуальності проблеми попередження наркоманії (токсикоманії) серед населення, оскільки ст. 324 КК України передбачає “втягнення неповнолітнього до систематичного вживання ... одурманюючих речовин”, у той час як залучення повнолітніх громадян до вживання одурманюючих речовин залишається поза рамками кримінально-правового поля. Крім того, соціологічні опитування виявляють неухильне зростання кількості споживачів препаратів, що належать до сильнодійних речовин, одурманюючих речовин, а іноді – й токсикантів (розчинників, бензину тощо). Більшість із таких речовин на пронаркологічних ресурсах у вільному доступі можуть надати будь-яку інформацію не тільки про одурманюючі речовини, наприклад спайси, а також і наркотичні засоби, і психотропні речовини, рецептури їх виготовлення, пристосування

для вживання наркотиків, місця зустрічей, а також описи приємних психоделічних переживань унаслідок уживання подібних препаратів. Більшість таких сайтів у мережі Інтернет інформують про певні види синтетичних речовин, представлених як нешкідливі речовини, що допомагають краще пізнати себе й навколишній світ, як нібито антинаркотичні, насправді займаються прихованою пропагандою наркотичних засобів [6]. Певна частка споживачів допускає вчинення злочинів та адміністративних проступків як у стані токсикоманійного сп'яніння, так і з метою здобуття коштів на придбання сильнодіяльних і одурманюючих речовин, рідше – токсикантів [7, 15]. Одурманюючі речовини не є наркотичними. Як правило, це звичайні лікарські препарати (клофелін, суміш дімедролу з алкоголем тощо). Передозування їх викликає в людини загальмування або розслаблення психіки. Це можуть бути і предмети побутової хімії (наприклад, ацетон, хлороформ, ефір), удихання парів яких також викликає одурманення [8, 393]. Отже, наразі є нагальна необхідність передбачення кримінальної відповідальності в частині схиляння до вживання одурманюючих речовин не тільки осіб, що не досягли 18-ти років, а також і для повнолітніх осіб.

Незрозуміла позиція законодавця щодо відсутності в диспозиції ст. 315 КК України тяжких наслідків або спричинення смерті потерпілому, які настають в результаті схиляння до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів. Так, злочин, передбачений ст. 315 КК України, характеризується подвійною формою вини. Небезпека наркотиків обумовлюється не тільки їх хімічними властивостями та впливом на організм людини, але й популярністю, швидкістю звикання до них, доступністю. Великий відсоток смертності серед людей, що вживають наркотики, становить передозування від наркотиків. Передозування – реакція організму на введення надто великої дози, після якої порушується робота багатьох органів і систем. Причин виникнення цього стану може бути декілька: змішування декількох наркотичних препаратів, надмірне збільшення дози, введення наркотику до припинення дії попередньої дози, наявність домішок у складі препарату, проблеми зі здоров'ям. Незалежно від причини, передозування наркотиками – дуже важкий стан, що потребує медичної допомоги, оскільки може призвести до коми або смерті від зупинки дихання чи серцебиття, крововиливу в органи, уражень головного мозку [9]. Саме тому, встановлюючи умисел на схиляння особи до вживання наркотиків, злочинець має передбачати можливість заподіяння смерті потерпілому або настання інших тяжких наслідків. Подвійна форма вини в даному випадку не відповідає ступеню суспільної небезпеки схиляння до незаконного споживання наркотиків. Таким чином, пропонуємо викласти ч. 2 ст. 315 КК України у такій редакції: “... що спричинили смерть потерпілого або інші тяжкі наслідки”.

Ч. 1 та 2 ст. 315 КК України є формальними складами. Це означає, що для кваліфікації скоєного за зазначеними частинами ст. 315 КК України не має значення, викликали дії винного бажання у того, кого схиляють, до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин особи вжити їх чи ні. Водночас, на нашу думку, момент закінчення даних складів злочину є суперечливим у теорії кримінального права. Так, І. Я. Козаченко зазначає, що досягнення мети схиляння несуттєво, тобто споживання або поява бажання споживати [10, 438]. Натомість Н. А. Мірошніченко вважає злочин закінченим, якщо в особи, яку схиляють, виникає бажання споживати наркотики [11, 46–47]. Л. І. Романова підкреслює, що “діяння носить складний характер, складається з двох частин (поведінки однієї особи й обумовленої нею поведінки іншої особи) і вважається закінченим лише в тому випадку, коли мають місце обидві частини. Незважаючи на те,

що даний склад формальний, він може мати стадії приготування й замаху. Коли особа, використовуючи передбачені в ст. 315 КК України способи, безуспішно намагається схилити іншу особу до вживання наркотичних засобів, має місце замах на злочин, а не закінчений склад”. На думку зазначеного автора, закінченим даний злочин буде вважатися з моменту виникнення в особи, яку схиляють, бажання вжити наркотики. Таке бажання має бути виражене у певних діях (безпосередньо споживання, придбання наркотичних засобів або психотропних речовин для споживання, дії, спрямовані на отримання коштів для придбання наркотиків).

На думку автора, поведінка іншої особи міститься за рамками диспозиції ст. 315 КК України й не є складовою частиною цього діяння. В аналізі злочинів з усіченими і формальними складами теорія звичайно розкриває момент закінчення злочину, розуміючи під таким момент закінчення діяння – виконання. При цьому, звичайно, маємо говорити не про першу, а про останню активну поведінку відповідного діяння. У зв’язку з цим виникають труднощі із застосуванням ст. 315 КК України на практиці. Так, на нашу думку, якщо особа не показала свою готовність ужити наркотик, об’єктивованій вираз в певних діях, слідству складно буде навести достатню доказову базу, що свідчить про кваліфікацію злочину за ч. 1 ст. 315 КК України, хоча фактично склад злочину буде наявний.

Саме тому діяння слід визнавати вчиненим у тому випадку, коли воно призводить до безпосереднього вживання. Підхід потребує фактичного споживання наркотичних засобів, психотропних і одурманюючих речовин та об’єднання дій винного і споживача цих засобів чи речовин у форму “комплексного діяння” двох осіб. Натомість зміст ст. 315 КК України не забезпечує такого тлумачення.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Сучасна ситуація в Україні характеризується збереженням негативних тенденцій у сфері незаконних обігу та споживання наркотичних засобів і психотропних речовин, що становить серйозну загрозу здоров’ю населення, економіці країни, правопорядку, а також безпеці держави. Відсутність цілісної, науково обґрунтованої системи профілактики поширення наркоманії, а також належної кримінально-правової протидії поширенню протиправних діянь не дозволяє надавати адекватну протидію поширенню наркотизму. Більше того, сучасна всесвітня мережа Інтернет стала невід’ємною частиною життя більшості громадян. Саме мережа Інтернет є ефективним засобом реалізації громадянами та юридичними особами їх конституційних прав на отримання й поширення інформації. У цих умовах нагальною потребою є вдосконалення нормативних актів у сфері протидії та попередження незаконного наркообігу в державі.

Перспективним напрямом подальших наукових досліджень вважаємо вивчення проблем кваліфікації схиляння до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів та відмежування від суміжних злочинів.

Список використаних джерел:

1. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення по державі за 2014–2015 рр. [Електронний ресурс] / Генеральна прокуратура України веб-портал. – Режим доступу : http://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=112173&libid=100820&c=edit&_c=fo
2. Звіт щодо чисельності споживачів наркотичних засобів в Україні за 2014 р. [Електронний ресурс] / Український науково-дослідний інститут соціальної медицини і судової психіатрії та наркології МОЗ України веб-портал. – Режим доступу : <http://www.undisspn.org.ua/index.php/ru/2014-01-18-17-39-31.html>

3. Опитування громадської думки: “Кількість користувачів мережі Інтернет за 2013–2014 рр. [Електронний ресурс] // Фонд Демократичної ініціативи веб-портал. – Режим доступу : <http://www.dif.org.ua/ua/polls/2015a/elennja-.htm>

4. Про внесення змін і доповнень до деяких законодавчих актів [Електронний ресурс] : Указ Президії УСРСР від 21.08.1987 р. / ЛІГАЗАКОН веб-портал. – Режим доступу : http://www.search.ligazakon.ua/1_doc2.nsf/link1/P874452.html

5. Про судову практику в справах про злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів від 26 квітня 2002 р. № 4 [Електронний ресурс] : Постанова Верховного Суду України // Офіційний сайт ВРУ веб-портал. – Режим доступу : <http://www.zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0004700-02>

6. Как в Днепропетровске торгуют спайсами [Електронний ресурс] / Редакція тижневика “Зоря” веб-портал. – Режим доступу : <http://www.zorya.org.ua/glavnoe/neulovimiyu-sprays-как-v-dnepropetrovske-torguyut-sinteticheskimi-narkotikami-22609.html>

7. Драган Г. Н. Наркомания и наркобизнес: Выявление и пресечение незаконного оборота наркотических средств и психотропных веществ / Г. Н. Драган, Б. Ф. Калачев. – М. : Новый юрист, 1998.

8. Большой юридический словарь / под ред. А. Я. Сухарева, В. Е. Крутских. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : ИНФРА-М, 2004. – 704 с.

9. До чого призводить застосування наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, прекурсорів або одурманюючих речовин [Електронний ресурс] / Наркодопомога веб-портал. – Режим доступу : <http://www.narko-pomosh.ru/k-chemu-privodit-upotreblenie-narkotikov>

10. Уголовное право. Особенная часть / отв. ред. И. Я. Козаченко, Г. П. Новоселова. – М. : Норма, 2008. – 1008 с.

11. Мирошниченко Н. А. Квалификация незаконных действий с наркотическими средствами / Мирошниченко Н. А. – Одесса : ОГУ, 2000. – 206 с.